

AZ IMPERIALIZMUS LENINI ELMÉLETE

Furcsának tűnhet, hogy valakinek, aki nem közgazdász, mersze van ilyen kérdést feszegetni. Azonnal le kell szögez-
nem, hogy szándékomban nincs semmi különleges: néhány Lenin-mű alapján, és sokkal szerényebb igényekkel, mint némelyik elődöm, meg szeretném mutatni, hogy miben állt a szovjetállam megalapítójának zsenialitása. Egészen pontosan arra a kétségtelenül lényegbevágó kérdésre szeretnék válaszolni: hogyan jutott el Lenin az imperializmus elméletétől, amely tulajdonképpen egyetlen történelmi pillanat értékelése — még ha ez a pillanat sok tekintetben máig tart is —, a követendő forradalmi politikának olyannyira pontos kidolgozásához, hogy ezzel *A tőke* óta a marxizmus legjelentősebb elméleti fegyvertényét hajtotta végre. Lukács György már 1924-ben ezt írta: „Lenin felsőbbrendűsége abban áll, hogy

Balázs Imre rajza

konkrétan és teljes mértékben össze tudta kapcsolni — s ez egyedülálló elméleti teljesítmény — az imperializmus gazdaságtanát a jelen minden politikai kérdésével, s az így megszervezett világban a gazdaságtani megfontolásokat ebben az újabb fázisban minden konkrét akció vezérfonalává tette.“

Ezt a jellemzést tartom én is szem előtt vizsgálódásaimban. Úgy érzem, hogy a Lukácstól kiemelt leglényegesebb vonások éppen Marx elképzeléseit testesítik meg az elméletalkotásról.

(Ezek után a szerző vázolja Marxnak *A politikai gazdaságtan bírálatához* Bevezetésében kifejtett, jól ismert módszertani elveit, majd *Az imperializmus és a szakadás a szocializmus táborában*, valamint *Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka* nyomán Lenin ugyancsak közismert tanítását az imperializmusról.)

E rövid áttekintés után ki kell jelölnünk a lenini elmélet helyét abban a vitában, amelyet az imperializmus kérdései váltottak ki. Ismeretes, hogy Leninnél, akárcsak Marx és Engels esetében, az elméleti kutatás sohasem vonatkoztatható el a politikai és ideológiai harc pillanatnyi állásától. Az elméleti tevékenységnek természetéből következik, hogy állandóan szem előtt tartja a konkrét helyzetet. Az

imperializmus kérdése sem kivétel: az a közel 30 évig tartó élénk és szerteágazó vita, amelyet a marxisták az imperializmus természetéről folytattak a XX. század elején, sorsdöntő történelmi pillanatot jelzett.

Ez a vita két — eltérő elméleti jelentőségű — szakaszban zajlott le: az egyik az első idevágó munkák megjelenésének szakasza, a másik Rosa Luxemburg felépésével kezdődik.

Az első marxista mű az imperializmusról a Rudolf Hilferdingé. A *fináncctőke* (1909) előtérbe állította a szabadverseny-kapitalizmus átalakulását az ipari és a banktőke összefonódásával, vagyis a fináncctőke uralmával jellemzett monopolkapitalizmussá. Hilferding munkáját a szabadelvű Hobson *Imperializmus-a* (1902) előzte meg; ez a hitel szerepét emelte ki. Ezeket a téziseket vette át Tugan-Baranovszkij, a „legális marxisták” fő képviselője, akit Karl Kautsky 1902-ben a *Neue Zeit* hasábjain cikksorozatban cáfol.

Megjegyzendő, hogy Lenin írásai sokkal későbbiek, és sokat köszönhetnek — ezt maga is elismeri — Hilferdingnek és Hobsonnak. Az imperializmus tanulmányozását később, pontosabban Rosa Luxemburg nagy munkájának megjelenése után Kautsky, Buharin, Fritz Sternberg, Lukács, Varga, Bauer folytatja. Nem térek ki írásaikra, mert csak másodrendű jelentőségűek a Rosa Luxemburgéhoz — a kutatások tulajdonképpeni elméleti alapvetéséhez — képest. Lucien Goldman szerint e vitákban két irányzat állott szemben egymással:

a) a „jobboldali” irányzat tagjai Hilferding, Tugan-Baranovszkij, Buharin és Lenin. „Valójában — írja Goldman — gazdasági síkon valamennyien a kapitalizmus korlátlan fejlődőképességének elvét vallották, s az imperializmust kifejelettként kezelték, a fináncctőke, a kartellek és a trösztök megjelenésének s a kapitalista gazdasági vezetők arra irányuló erőfeszítéseinek eredményeként, hogy tőkéjüket nagyobb haszonnal fektessék be, és kihasználják a gyarmatok s az elmaradott országok nyersanyagforrásait.”

b) A „baloldali” irányzat tagjai — ugyancsak Goldman szerint — Luxemburg, Sternberg, Lukács, Bauer és Varga (Kautsky sehol sem szerepel; erre még visszatérek); ez az irányzat dolgozta volna ki a „hivatalos marxizmussal” szemben „az imperializmus összefüggő gazdasági elméletét”, mégpedig a következő két műben: *A tőkefelhalmozásban* Rosa Luxemburgtól és *Az imperializmusban* Fritz Sternberg-től. Az előbbihez fogok néhány megjegyzést fűzni.

(A szerző a továbbiakban ismerteti a kapitalizmus kettős csődjének Rosa Luxemburg-féle elméletét. Ennek lényege a következő: A tőkés felhalmozás leküzdhetetlen belső nehézségekbe ütközik, mert a tőkés csak annyiban realizálhatja a többlettermék felhalmozásra szánt részét, amennyiben újabb és újabb nem kapitalista országokat és társadalmi rétegeket vonnak be az árucserébe. Márpedig elkövetkezik az idő, amikor ilyeneket nem találnak többé, mert már az egész világ tőkésekből és munkásokból áll majd. Másrészt a termelés anarchiájának növekedése és az osztályellentétek kiéleződése nemzetközi válságokhoz, háborúkhoz, forradalmakhoz vezet, ez pedig elkerülhetlenné teszi a kapitalizmus bukását.)

Szükséges volt feleleveníteni az imperializmusról folytatott vitákat, s különösen e viták legrangosabb elméleti teljesítményét: a Rosa Luxemburgét, ahhoz, hogy megvilágíthassuk, miben rejlik Lenin fölénye.

De mielőtt ehhez fognánk, időzzünk el kissé annál a körülménynél, hogy ezt a fölényt többen is kétségbe vonták. Érveik közül kettőt tartok figyelemre méltónak.

Az első érv Rosa Luxemburg „elméleti fölénye”. Ezt széles körben elismerik, mégpedig nemcsak negatíve, tehát nemcsak amiatt, hogy az őt ért bírálatok kevésbé meggyőzőek voltak. Többek között hivatkozhatnánk Lukács Györgyre és Lucien

Goldmanra. Mivel támasztható alá ez a „fölny”? Azzal, hogy Rosa Luxemburg műve az első elméleti megközelítése azoknak a problémáknak, amelyeket *A tőke* második kötete vet föl; azzal, hogy ez a mű nemcsak elméleti, hanem politikai és ideológiai síkon is hatalmas távlatokat nyit (a német szociáldemokratákkal szemben a hiteles forradalmi vonal megőrzésére szólított fel), azzal, hogy Lenin munkája, *Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka*, inkább ismeretterjesztő jellegű (alcíme is erre utal: *Népszerű tanulmány*), s leglényegesebb téziseiben Hobsont és Hilferdinget követi.

A második érv Lenin „tévedése”. Eszerint ő is osztotta volna azt a nézetet, hogy a kapitalizmus magában hordozza saját korlátlan fejlődésének lehetőségeit. Ezért vetette Lenin szemére Rosa Luxemburg, hogy jöllehet elméletileg megalapozottabb formában, de 1897 után elfogadta Tugan-Baranovszkij tételét a korlátlan fejlődésről.

Térjünk hát vissza az inkriminált korszakhoz és műhöz. A mű címe: *A gazdasági romanticizmus jellemzéséhez*. Ebben az írásában, amely a narodnyikokat támadja, Lenin pontosan abba a problémába ütközik, amely jó 20 évre rá Rosa Luxemburgot fogja foglalkoztatni: „Sismondi... azt állította, hogy a nagyvállalkozás és a bérmunka térhódítása az iparban és a mezőgazdaságban arra vezet, hogy a termelés szükségképpen maga mögött hagyja a fogyasztást és azzal a megoldhatatlan feladattal kerül szembe, hogy fogyasztókat találjon; hogy az országon belül nem találhat fogyasztókat, mivel a lakosság egész tömegeit napszámosokká, egyszerű munkásokká változtatja és munkanélküli népeiséget teremt, a külső piac kereséye viszont azáltal, hogy újabb tőkés országok lépnek a világporondra, egyre nagyobb nehézségekbe ütközik.”

Szemmel látható, hogy Lenin ezzel a tétellel mintegy védelmébe veszi és felmagasztalja a kapitalizmust (Marx azon eszméje nyomán — ezt is meg kell mondanunk —, hogy a kapitalizmus fejleszti a termelőerőket). Márpedig éppen a kapitalizmus szakadatlan fejlődésének ezt a tézisét fogadják el később a Kautskyhoz hasonló reformisták, s e tézis ellen fog Rosa Luxemburg a leghatározottabban tiltakozni. Csakhogy a szóban forgó időpontban (1897), a narodnyicizmus elleni ideológiai és politikai küzdelem közepette Lenin legfőbb gondja az, hogy kimutassa: Oroszországban igenis erőteljesen fejlődésnek indult a kapitalizmus. És Lenin már ebben az időben jól látja, miből adódik az a kérdés, amelyet Rosa Luxemburg tesz majd föl, sőt azt is tudja, hogy a probléma eredete magának *A tőkének* a második kötetére nyúlik vissza.

De lássuk csak közelebbről. Miután leszögezi, hogy a felhalmozásnak (mint a jövedelmet meghaladó többlettermelésnek) a meghatározását már Ricardo megadta, Lenin a következőképpen okoskodik: a felhalmozáshoz (azaz a termelés kibővítéséhez) előbb termelőeszközöket kell előállítanunk, ehhez pedig munkásokat kell alkalmaznunk, akik egyben fogyasztók is. Így „... a »fogyasztás« a »felhalmozás« *nyomán*, illetőleg a »termelés« *nyomán* növekszik — bármennyire furcsának látszik is ez, a tőkés társadalomban másképp nem is lehet.” Ez megmagyarázza a két ág (termelés és fogyasztás) közötti egyenlőtlenséget és kinyilvánítja a kapitalizmus történelmi küldetését és „sajátos társadalmi szerkezetét”; az előbbi a társadalom termelőerőinek fejlesztése, az utóbbi pedig kizárja, hogy a termelőerőket a lakosság tömegei hasznosítsák. Így föltárul a kapitalizmus belső ellentmondása: „A társadalom termelőerőinek... a fejlődése a fogyasztás megfelelő fejlődése nélkül.” Ami pedig a külső piacot illeti, Lenin felteszi a kérdést: miért van erre szüksége a tőkés országnak? A narodnyik-romantikusok szerint azért, mert a termék a tőkés rendszerben nem realizálható; ezzel szemben Lenin megállapítja: „Külső piacra

azért van szükség, mert a tőkés termelés lényegéhez hozzátartozik a *határtalan* terjeszkedésre irányuló törekvés — ellentétben minden régebbi termelési móddal, amelyeket az obszcina, a latifundium, a törzs, a területi körzet vagy az állam határai korlátoztak.“ Hasonlóképpen kell szembeállítanunk egymással a két válságelméletet: azt (a Sismondiet és a narodnyikokét), amely az elégtelen fogyasztásnak, a termelés és fogyasztás közötti aránytalanságnak tulajdonítja a válságokat; és azt (a marxistákét), amely a termelés anarchiájából vezeti le őket. Márpedig az utóbbi elmélet az, amely egyfelől kimutatja a kapitalista út progresszív jellegét, másfelől pedig azt a tényt, hogy az ellentétek kiéleződésével megoldásuk egyre kézenfekvőbbé válik.

Következésképpen: mi az, ami megmarad Rosa Luxemburg ellenérveiből? Csak annyi, hogy valóban „tévedésről“ van szó: a Rosa Luxemburgék tévedéséről. Egyszerre hadakozva a mezőgazdasági kisárutermeléshez ragaszkodó narodnyicizmus ellen és az ökonomisták ellen, akik tekintettel az oroszországi kapitalizmus tényére, úgyszólván arra vártak, hogy a sült galamb a szájukba repüljön, Lenin nemcsak láttelepet akart nyújtani — elméleti síkon — az orosz gazdasági-társadalmi fejlődésről, hanem egyúttal — gyakorlati síkon — be akarta bizonyítani a proletariátus pártjának szükségességét, mint azét az erőt, amely siettetí egy éppen korlátlan fejlődési lehetőségeinek fényében megítélhető termelőmód bukását.

Egyáltalán nem arról van itt szó, ezt aligha kell bizonygatni, hogy jó vagy rossz osztályzatokat adjunk Luxemburnak vagy Iljicsnek, hanem arról, hogy megpróbáljuk fölfedni az álláspontjaik közötti különbség lényegét.

Észrevételeinket két nagyobb csoportra osztjuk:

A) Elméleti (gazdaságtani) természetűek

1. Rosa Luxemburg hajlott arra, hogy egyenlőséjelet tegyen az eladhatatlan többlettermék és a felhalmozásra szánt érték többlet egésze közé. Ez legalábbis nagyon vázlatos kép a Leninéhez képest, aki oly gondosan vizsgálta a tőkés újraberuházás formáit, és aki azt tanította, hogy nemcsak az „agrárállamok“ (ma azt mondanók: „gazdaságilag elmaradott országok“) szolgálnak felvevőpiacon az imperializmus számára, hanem minden mégoly „fejlett“ ország is, amely gazdaságilag leigázható.

2. Ami Marx *Tőkéjé*t illeti, meg kell jegyeznünk, hogy a „kizárólag tőkéséből és munkásokból álló társadalom“ csak munkahipotézis, a tudományos elvonatkoztatás, a lényegre törés eszköze — az 1857-es *Bevezetés*ben kifejtett elvek szellemében. Másrészt *A tőke* II. kötetét — s ezt Rosa Luxemburg tudta — Marx nem öntötte végleges formába: Engels állította össze a lehető legnagyobb körültekintéssel Marx följegyzéseit. Marx munkáját éppen akkor akasztotta meg a betegség, majd a halál, amikor áttért volna a konkrét, történelmileg adott polgári társadalom szintetikus vizsgálatára. Ennek során túllépett volna az egyszerű (lényegi) tőkés—munkás viszonylaton, ahogyan azt megtette már történeti műveiben. S ez az a feladat, amelyet a maga rendjén Lenin vállal. Elegendő emlékezetünkbe idéznünk *A kapitalizmus fejlődése Oroszországban* című művét, amely már előlegezi az imperializmus jóval későbbi elemzését, s ugyanazt a célkitűzést valósítja meg: egy konkrét helyzet (emitt Oroszország, amott a XX. század elejének nagyvilága) konkrét elemzéséből kiindulva, Marx módszerének megfelelően, elméleti alapelvekre és gyakorlati rendszabályokra jutni. Továbbá:

3. Az osztály-fogalom tartalmának az elméleti kutatás történetében előzmény nélkül álló tudományos összekapcsolása az egyenlőtlen fejlődés törvényével ugyancsak a lenini gondolkodás felsőbbrendűségének — zsenialitásának — bizonyossága.

B) Gyakorlati (politikai-ideológiai) természetű észrevételek

Rosa Luxemburg ezt írja: „Kétségtelen, hogy az elmélet önmagában kevés, a világ leghelyesebb elmélete is párosulhat a leghelytelenebb gyakorlattal: a német szociáldemokrácia jelenlegi csődje elégségesen igazolja ezt.“ Lenin pedig így ír: „...más megérteni valamit és megint más ténylegesen keresztülvinni.“

Azt mondhatnók, hogy itt az imperializmus-elmélet folyományaihoz érkeztünk, de a kifejezés nem szabatos, mert azt sugallhatja, hogy túlléptünk vizsgálódásaink körén. Ez azonban nem áll. Maga Lenin tartja szükségesnek tisztázni — megint csak Marx szellemében —, hogy „bírálatról“ van szó: „Az imperializmus bírálatán mi, a szó tág értelmében véve, azt az álláspontot értjük, amelyet a társadalom különböző osztályai általános ideológiájuk alapján az imperializmus politikájával szemben elfoglalnak.“ Ez a leninizmus igazi mértéke.

Az imperializmus lenini elemzésének az a sajátossága (semmi egyébre vissza nem vezethető vonása), hogy megfogalmazza azokat az elméleti-gyakorlati téziseket, amelyek a szociáldemokrácia kebelében dülő ideológiai harc közepette lehetővé teszik a reformista út és a forradalmi út határozott megkülönböztetését.

Ezt az állítást kívánom alátámasztani, s hogy túl ne lépjek vizsgálódásaim körén (hisz ez azt jelentené, hogy kiterjeszkedem a leninizmus egészére, az új típusú forradalmi cselekvés Lenintől kidolgozott elméletére), ismét egyetlen munkára hivatkozom. Ezúttal a *Junius brosúrájáról* című cikkekre esett választásom. Ebben Lenin Rosa Luxemburg (= Junius) *A szociáldemokrácia válsága* című munkájára válszol. Mi a vita tétje? Nem kevesebb, mint pontosan meghatározni a német párt válságának összefüggését az általános európai helyzettel, s kijelölni a forradalmi vonal helyreállításának konkrét feladatait a munkásmozgalomban. Mert az imperializmusnak az a sajátossága, hogy ideológiája „behatol a munkásosztályba“, és „igen szoros gazdasági összefüggést“ teremt „...az imperialista burzsoázia és a munkásmozgalomban ma győzelmet aratott (hosszú időre-e?) opportunizmus között...“

A cikkben két vélekedés olvasható Rosa Luxemburgról: „Junius brosúrája nagyjában és egészében pompás marxista munka...“ — „Ez nem a forradalmi proletariátus, hanem a kispolgári pacifista álláspontja.“ Mit jelent ez? Azt, hogy Rosa—Junius világosan és tévedhetetlenül jelölte meg a legfőbb veszedelmet a szociáldemokráciában, de nem mutatta meg, hogyan lehet harcolni ellene. Ugyanis nem ismeri föl az opportunizmus természetét, és félreismeri az imperialista háborúkat — íme. két főbenjáró hiba. Az elsőről ezt írja Lenin: „Sem Junius brosúrájában, sem pedig a tézisekben *nincs* szó sem az opportunizmusról, sem a kautskyzmusról! Ez elméletileg helytelen, hiszen nem lehet *megmagyarázni* az »árulást«, ha nem hozzuk összefüggésbe az opportunizmussal mint olyan *irányzattal*, amely hosszú történetre, az egész II. Internacionálé történetére tekint vissza. Ez gyakorlati politikai szempontból hiba, hiszen a »szociáldemokrácia válságát« sem megérteni, sem leküzdölni nem lehet, ha nem magyarázzuk meg a *két irányzat*: a nyílt opportunist (Lensch, David stb.) és a leplezett opportunist (Kautsky és társai) irányzat jelentőségét és szerepét.“

A második tévedés forrása az Internacionálé-csoport 5. tétele: „...Ennek a fékevesztett imperializmusnak korszakában (érájában) már semmiféle nemzeti háború sem lehetséges. A nemzeti érdekek már csak a megtévesztés eszközeként szolgálnak, hogy ilyenformán a dolgozó néptömegeket halálos ellenségüknek, az imperializmusnak készségees kiszolgálóivá tegyék...“ (Idézi Lenin). Márpedig ez a „tévedés“, Rosa Luxemburg e két tévedése egyenesen következik az imperializmusról vallott felfogásából. „Elméleti hiba“, „gyakorlati politikai hiba“ — hiszen Luxemburgék nem ismerik föl az imperializmus és az opportunizmus közötti kapcsolatot, és a kor alapvető kérdésének, a háború kérdésének még a pusztá felvetésétől is

eltiltják magukat. Mert az, hogy háború, önmagában véve még semmit sem jelent, hiszen: „... mi, marxisták... feltétlenül szükségesnek tartjuk külön-külön minden egyes háború történelmi tanulmányozását...” Ennek a követelménynek maga Lenin tett eleget, amikor a háborúk három típusának meghatározása rendjén pontosan leírta az imperialista háború sajátosságait.

Idézzük emlékezetünkbe ezt az osztályozást:

a) Nemzeti-felszabadító háborúk; az 1789 és 1871 közötti Európa jellegzetes háborúi.

b) A monopóliumok közötti ellentéteket tükröző, a világ felosztásáért folyó imperialista háborúk, ezek osztály- és nem nemzeti jellegűek.

c) Az imperializmus korának nemzeti felszabadító háborúi; ezekben az elnyomott népek harcvágya ölt testet.

Látnivaló, hogy a háború kérdése az újfajta ellentétek (b. és c.) felbukkanása következtében az imperializmussal kapcsolatos kérdések középpontjában áll. Lenin, az új forradalmi politika teoretikusa mindebből két jól ismert stratégiai következtetést von le, ezekre csak utalunk:

— az imperialista háborút át kell változtatni polgárháborúvá; ez a proletariátusra minden téren (elméleti, politikai ideológiai téren egyaránt) új feladatokat ró;

— tevékenyen támogatni kell a nemzeti felszabadító háborúkat (ez a tézis mondja ki a népek önrendelkezési jogát és annak szükségét, hogy újraértékeljük az imperialista elnyomás alatt élő nemzetek burzsoáziájának szerepét).

De vajon ezek az elvek, amelyek ma már mindannyiunk közös szellemi javai — még akkor is, ha állandóan emlékezetünkbe kell idéznünk őket, és főként meg kell találnunk helyes gyakorlati alkalmazásuk módját — annyira magától értetődőek voltak-e a maguk korában is? Távolról sem, hisz volt idő, amikor Leninnek egymagában kellett fölvennie a harcot a II. Internacionáléból fakadt egész hatalmas áramlattal szemben, hogy elfogadtassa ezeket az elveket a munkásmozgalommal. Fáradhatatlanul, éveken át harcolt a szociáldemokrácia pacifista és sovén vezetői ellen, hogy leleplezze a „leszerelés“ vagy az uszítás káros jelszavait.

Így módosul az értelme „a haza védelme“ jelszónak az imperializmus-elmélet megvilágításában, attól függően, hogy a háború melyik fajtáját vesszük figyelembe. A Junius-Rosát illető vád, hogy „kispolgári pacifista“ magatartást tanúsít, ezt jelenti: hiába vagyunk határozottan imperializmus-ellenesek és a forradalmi vonal hívei, ha a marxi dialektikát „csak félig“ alkalmazzuk, ha nem elemzünk konkrétan „minden egyes sajátos történelmi helyzetet“.

Összegezve: három álláspont került egymással szembe:

1. A Kautskyé; ez elméletileg eltávolodik a marxizmustól, minthogy képtelen fölismerni az imperializmus valóságos természetét; az „ultra-imperializmus“ elmélete (amely szerint a monopolista koncentráció egyetlen világot átfogó monopólium kialakulásához vezet, ez pedig biztosítaná a világbékét) remekül beilleszkedik a II. Internacionálé reformista-likvidátori tevékenységébe, amelyben Kautsky senki által el nem vitatott vezető szerepet játszott.

2. A Rosa Luxemburgé: tökéletes elméleti elemzés, alkalmatlanság a helyes gyakorlati következtetések levonására; forradalmi idealizmus.

3. A Leniné, aki éppen az imperializmus elemzéséből kiindulva mutat rá a munkásmozgalom alapvető problémájára, arra, amely az összes elméleti-gyakorlati feladatot megszabja: a kautskyizmus elleni küzdelemre. Egy 1916 nyarán írt munkájában, amelynek már a címe is igen kifejező (*Az „imperialista ökonomizmus“ születőben levő irányzatáról*), Lenin ezt írja: „A kautskyizmus elleni harc ismétcsak nem részletkérdés, hanem napjaink általános és alapvető kérdése...”

E tanulmány elején *Az imperializmus és a szakadás a szocializmus táborában* című rövid Lenin-cikkre hivatkoztunk, s ideje bevallanunk, hogy nem minden hátsó gondolat nélkül. A cikk így kezdődik: „Van-e összefüggés az imperializmus és a között a szörnyen visszataszító győzelem között, amelyet az opportunizmus (a szociálszocializmus formájában) aratott az európai munkásmozgalmon? Ez napjaink szocialista mozgalmának fő kérdése.“ Az imperializmust nem lehet pusztán gazdaságtani jelenségként magyarázni, ha erre korlátozzuk, akkor a mechanizmus egyik válfajának, az ökonomizmusnak a hibájába esünk; az imperializmust mint benyomult totalitást kell felfognunk, s a politikai szándék az, ami fölfedi a kimondottan gazdasági meghatározásokat és kijelöli a kutatás formáját, az ideológiai harcot, amelynek során elmélet és gyakorlat szétválaszthatatlan egységben munkálkodik a forradalmi irány helyreállításán a munkásmozgalomban. Vajon azoknak a szociáldemokratáknak az „árulása“, akik Marx tanítását merev dogmákká szajkózták, nem a kapitalizmus imperializmussá fejlődésének tudománytalan ideológiai visszatükröződése-e a szocialista mozgalomban? Nem árt feltenni ezt a kérdést. De bárhogyan legyen is, Lenin „főlényé“ az imperializmus ÉS a szocializmus szakadása közti viszony felismerésében áll, s az új forradalmi politikának mint e felismerés bizonyosságának elemzésére inkább szükségünk van, mint valaha.

S most levonhatjuk a következtetéseket. E közlemény elején vállaltam azt a kockázatot, hogy fölvetem a lenini zsenialitás mibenlétének kérdését. Most, a kérdés tisztázásáért megtett lépések után a válasz kockázatát is vállalnom kell.

A következőképpen fogalmaznám meg ezt a választ: Lenin legjellemzőbb vonása az, hogy egész életében ellenállt az ideológia mindennemű kísértésének (az ideológia kifejezést itt abban a jelentésében használom, amelyet Marx és Engels tulajdonított neki *A német ideológiában*). Mert megeshet, hogy tudományosan elemezzük az imperializmus természetét — ahogyan azt Rosa Luxemburg tette —, de félúton megállunk, hibás következtetéseket vonunk le, és képtelenek bizonyulunk a konkrét helyzetek helyes megítélésére. S ez azt jelenti, hogy megrekedünk az ideológiában, vagyis a valóságról alkotott képünk torz. Megrekedünk az ideológiában, vagyis a politikát továbbra is erkölcsi és metafizikai előítéletek prizmáján át szemléljük, egyszóval idealista módon; az elméletet elszakítjuk a gyakorlattól, akárcsak Feuerbach. Lenin azonban semmilyen formában sem szakította el őket egymástól, s ez a legmélyebb értelme annak a harcnak, amelyet Lenin az ideológiába vagy a Marx előtti filozófiába való visszaesés ellen folytatott. Ő egyetlen mozgalom embere, aki hibátlan logikával kapcsolja össze a különböző — elméleti, ideológiai, politikai — kérdéseket, úgy, hogy ugyanakkor különbözőségük is feltárul. Ilyen értelemben az imperializmusról szóló elmélete továbbra is gondolkodásunk és cselekvésünk talaja marad, és feltétlenül fontos, hogy saját korunk jobb megértése (átalakítása) végett továbbfejlesszük ezt az elméletet.

Eszembe jut néhány, az arab országok és a szocializmus viszonyának szentelt 1967-es algíri konferencián elhangzott kijelentés: több szónok „új Leninek“ eljövételében látta az arab világ jövőjének biztosítékát. Igazuk volt. Van biztosíték, hisz a zseni nem az a rejtélyes lény, akinek bálványozására oly hosszú időn át próbáltak rávenni bennünket a költők és az idealista gondolkodók. Ez a biztosíték a Marxtól megalapozott tudomány termékenysége. Mindenkinék rendelkezésére áll, aki hajlandó önállóan felkutatni forrásait.

Az imperializmus kérdéseiről 1969 márciusában tartott algíri kollokviumon elhangzott előadás rövidített szövege, megjelent a La Pensée 146. számában.